

STYLISTIKA A TEORIE TEXTU
Jindřiška Svobodová

Ediční a nakladatelská praxe – Edice studijních materiálů – 2018
Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Oponovaly: doc. Alena Bohunická, Ph.D.; Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.
Metodický posudek: PhDr. Eva Klimentová, Ph.D.

Edice studijních materiálů pro kombinovanou výuku v rámci programu Ediční a nakladatelská praxe.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Jindřiška Svobodová, 2018

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2018

ISBN 978-80-244-5472-6

OBSAH

ÚVODEM—5

JAK SE STUDIJNÍ OPOROU PRACOVAT—6

STUDIEM TÉTO OPORY VÁS BUDOU PROVÁZET NÁSLEDUJÍCÍ IKONY—7

I. STYL A STYLISTIKA—8

1. STYL—8

1.1 JAZYKOVÝ STYL—8

1.2 STYLOVÝ PŘÍZNAK—11

1.3 STYLOVÁ HODNOTA—11

1.4 STYLÉM—12

1.5 STYLOVÁ OBLAST, STYLOVÁ SFÉRA—12

1.6 KOMUNIKAČNÍ SFÉRA—12

1.7 STYLOVÁ VRSTVA—12

1.8 STYLOVÝ TYP—13

1.9 STYLOVÁ A KOMUNIKAČNÍ NORMA—13

1.10 STYLISTIKA—13

1.11 VÝVOJ STYLISTIKY JAKO SAMOSTATNÉHO OBORU—14

2. STYLOTVORNÉ FAKTORY—16

2.1 OBJEKTIVNÍ STYLOTVORNÉ FAKTORY—17

2.2 SUBJEKTIVNÍ STYLOTVORNÉ FAKTORY—19

3. STRATIFIKACE NÁRODNÍHO JAZYKA—22

STRUKTURNÍ ÚTVARY, VARIETY—23

ÚTVARY NESTRUKTURNÍ—23

4. KOMPOZICE TEXTU A SLOHOVÉ POSTUPY—25

4.1 MIKROKOMPOZICE TEXTU—26

4.2 MAKROKOMPOZICE TEXTU—26

5. STYLICKÉ VYUŽITÍ JAZYKOVÝCH PROSTŘEDKŮ—30

5.1 PROSTŘEDKY LEXIKÁLNÍ—30

5.2 PROSTŘEDKY FONOLOGICKÉ, MORFOLOGICKÉ A SLOVOTVORNÉ—32

5.3 PROSTŘEDKY SYNTAKTICKÉ—36

II. STYLISTIKA A TEORIE TEXTU—38

1. TEXT A TEXTOVÁ SOUDRŽNOST—38

2. STRUKTURA KOMUNIKAČNÍHO AKTU—41

2.1 SOCIÁLNĚ PSYCHOLOGICKÁ STRUKTURA KOMUNIKAČNÍ UDÁLOSTI—42

- 2.2 STRUKTURA KOMUNIKAČNÍ KOMPETENCE—42
- 2.3 PRAGMATICKÁ STRUKTURA KOMUNIKAČNÍ UDÁLOSTI—42
- 2.4 TEMATICKO-OBSAHOVÁ STRUKTURA—42
- 2.5 OBJEKTOVÁ STRUKTURA—43
- 2.6 STRUKTURA TEXTU/KOMUNIKÁTU—43
- 2.7 STRUKTURA SEGMENTACE TEXTU—43

III. FUNKČNÍ STYL SOUČASNÉ ČEŠTINY—46

1. POJETÍ FUNKČNÍCH STYLŮ—46

2. FUNKČNÍ STYL PROSTĚDĚLOVACÍ—48

- 2.1 KOMUNIKAČNÍ SITUACE—49
- 2.2 VÝRAZOVÉ PROSTŘEDKY A KOMPOZICE—51
- 2.3 VYBRANÉ ŽÁNRY—52

3. FUNKČNÍ STYL ODBORNÝ—53

- 3.1 KOMUNIKAČNÍ SITUACE—53
- 3.2 VÝRAZOVÉ PROSTŘEDKY A KOMPOZICE—56
- 3.3 VYBRANÉ ŽÁNRY—57

4. FUNKČNÍ STYL ADMINISTRATIVNÍ—58

- 4.1 KOMUNIKAČNÍ SITUACE—58
- 4.2 VÝRAZOVÉ PROSTŘEDKY A KOMPOZICE—61
- 4.3 VYBRANÉ ŽÁNRY—62

5. FUNKČNÍ STYL ŘEČNICKÝ—63

- 5.1 KOMUNIKAČNÍ SITUACE—63
- 5.2 VÝRAZOVÉ PROSTŘEDKY A KOMPOZICE—68
- 5.3 VYBRANÉ ŽÁNRY—69
- 5.4 PROPAGANDA—69

6. FUNKČNÍ STYL UMĚLECKÝ—71

- 6.1 KOMUNIKAČNÍ SITUACE—71
- 6.2 VÝRAZOVÉ PROSTŘEDKY A KOMPOZICE—73
- 6.3 VYBRANÉ ŽÁNRY—76

7. FUNKČNÍ STYL ŽURNALISTICKÝ—77

- 7.1 KOMUNIKAČNÍ SITUACE—78
- 7.2 ZPRAVODAJSTVÍ—79
- 7.3 PUBLICISTIKA—94

ZÁVĚR—109

LITERATURA—110

PRAMENY—112

ÚVODEM

Vážené a milé studentky, vážení a milí studenti, máte před sebou studijní oporu k disciplíně Stylistika a teorie textu. Tuto disciplínu pokládáme v kontextu vašeho oboru za velmi důležitou, protože ať už se rozhodnete pro práci nakladatelského redaktora, editora či korektora nebo moderátora ve zpravodajství, vždy budete konfrontováni s potřebou posoudit vhodnost vybraného výrazového prostředku, nahradit jej podle kontextu užití prostředkem jiným, který by dané situaci lépe vyhovoval, a vybrané výrazy pak následně uspořádat do koherentního, přehledného a logického celku smysluplného sdělení. A právě v osvojení těchto dovedností by vám naše studijní opora měla pomoci.

Národní jazyk představuje nevyčerpatelný zdroj inspirace a možností – čím lépe se s ním seznámíte, tím lépe se dokážete ve vybraném oboru uplatnit. A abyste měli lepší představu, „o čem ta stylistika vlastně je“, přečtěte si vánoční a novoroční přání, které na naši katedru poslali kolegové z Ústavu pro jazyk český AV ČR:

Děkujeme Vám za Váš zájem o rok 2016. V níže uvedeném termínu – 24. 12. 2016 – Vám přejeme, aby v tomto dni byly všechny akce realizované Vámi i Vašimi bližními pokládány za veselé. Dále Vám v příslušném termínu 1. 1. 2017 předem dodáváme s účinností od výše uvedeného termínu, tj. od 31. 12. 2016 štěstí v počtu 1 kusu. V případě jakýchkoli nejasností ohledně písemné podoby Vánoc (24. 12.) nebo Nového roku (1. 1.) využijte prosím webové stránky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., konkrétně Internetovou jazykovou příručku.

Jako už každoročně budeme slavit svátky „klidu a míru“. Sejdeme se u slavnostně prostřené štědrovečerní hostiny, sníme kapra s typickým bramborovým salátem a popřejeme přátelům a známým „Šťastné a veselé“. Bohužel, ani letos nebudou mít všichni to štěstí, aby zažili vánoční pohodu v rodinném kruhu. Psychologové upozorňují, že zejména pro osamělého člověka představují vánoční svátky nemalou duševní zátěž. A radí: Zapojte svou představivost a nechte se unášet báječnými sny o budoucnosti. A co nám nový rok 2017 přinese? Podle některých bude rokem důležitých politických rozhodnutí, podle jiných přinese celkové zklidnění. Jistě si ale budeme všichni přát, aby byl opět šťastný!

Hle, kroky, které mnozí nazývají mílovými, počíná se přibližovati tempem čilým den, jenž se svátečním zove a jež si s božím příchodem na tento, od počátku věků zkažený svět spojujeme. Připravujíc se na den štědrovečerní pomněme, že radost a veselí v našich duších přebývá má a že štědrosti máme i poutníkům přicházejícím poskytnouti. O posledním léta Páně 2016, o sedmém dni, který po narození božím každý rok nastává, až budete prolévatí hrdlo své lektvary stříbropěnými, nechtě se k Vám štěstí svou laskavou tváří obrátí.

Přestože analytická sonda do mediálního diskurzu naznačuje, že ve společnosti dlouhodobě převažuje spíše negativní postoj k celospolečenskému dění, Vánoce a vstup do nového roku bývají tradičně hodnoceny pozitivně. Podle průzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) provedeného v roce 2013 se na Vánoce těšily tři pětiny Čechů (84 %). Průzkum z předchozího roku navíc ukázal, že zhruba polovina Čechů vstupuje do nového roku s optimistickým novoročním předsevzetím.

JAK SE STUDIJNÍ OPOROU PRACOVAT:

Náplň příručky je rozvržena na jeden semestr a skládá se z tematicky uzavřených kapitol rozdělených tak, abyste v každém týdnu zvládli přibližně stejný objem informací a samostatných úkolů.

1. týden	Styl, stručné uvedení do problematiky, nejdůležitější pojmy Jazykovědná stylistika, stručné představení disciplíny a její historie
2. týden	Stylotvorné faktory
3. týden	Stratifikace národního jazyka
4. týden	Kompozice textu a slohové postupy
5. týden	Stylistické využití jazykových prostředků
6. týden	Stylistika a teorie textu
7. týden	Funkční styly současné češtiny Funkční styl prostěsdělovací
8. týden	Funkční styl odborný
9. týden	Funkční styl administrativní
10. týden	Funkční styl řečnický
11. týden	Funkční styl umělecký
12. týden	Žurnalistický styl – zpravodajství
13. týden	Žurnalistický styl – publicistika analytická Žurnalistický styl – publicistika beletristická

Jednotlivé kapitoly mají pravidelnou strukturu, neobsahují pouze stručný výklad k dané problematice, ale jsou do nich zařazeny také ilustrativní texty a úkoly aktivizující vaše starší znalosti, úkoly směřující k práci s texty a tzv. rozšiřující úkoly, jejichž splnění by vám mělo pomoci k ještě lepší orientaci v daných komunikačních sférách. Pořadí uzavřených modulů byste měli při práci s příručkou respektovat, neboť začínáme základním pojmoslovím oboru (na začátku každé kapitoly jsou uvedeny nejdůležitější pojmy, které jsou v následujícím výkladu osvětleny), až poté jsou zařazeny kapitoly věnované jednotlivým funkčním stylům, respektive komunikačním sférám.

Specifické místo zaujímá mezi těmito kapitolami oddíl věnovaný žurnalistickému stylu, podle našeho názoru jde totiž o komunikační sféru, která je pro vás vzhledem k vašemu studijnímu oboru nejdůležitější. V těchto kapitolách jsme se pokusili nejenom danou sféru stručně charakterizovat, ale připojili jsme také poučení o nejdůležitějších žánrech doplněné o ukázky a související úkoly.

Zvolené rozvržení a uspořádání kapitol vám umožní nejenom problematiku zvládnout na teoretické úrovni (do textu jsou zařazeny i odkazy na další rozšiřující studijní literaturu), ale také si konkrétní jevy procvičit na přiloženém ilustrativním materiálu a svá řešení pak předložit a vysvětlit na seminářích. Předpokládáme, že kontaktní výuku bude do jisté míry nahrazovat i práce na moodlu (případně v jiném e-learningovém prostředí), texty k analýze i související úkoly tak budeme průběžně doplňovat a aktualizovat.

Je nám jasné, že v této příručce nemůžeme obsáhnout problematiku celé vědecké disciplíny, aktivizujícími, souvisejícími a rozšiřujícími úkoly bychom vás ale chtěli přivést ke kritickému a „osvětlenému“ čtení textů všech komunikačních sfér a k uvědomělé a citlivé práci se všemi prostředky, které nám národní jazyk nabízí.

Jednotlivé kapitoly jsou doplněny o ukázky autentických textů. Tyto texty neprošly jazykovou korekturou a jsou ponechány v původní podobě.

Studiem této opory vás budou provázet následující ikony:

Průvodce studiem

Užitečný webový odkaz

Literatura

Úkol

Pojmy

Příklad

Rozšiřující úkol

I. STYL A STYLISTIKA

1. STYL

STUDIJNÍ CÍLE

Na konci této kapitoly:

1. budete vědět, co je to styl,
2. dokážete vysvětlit, v čem je podstata jazykového stylu a jakými stylovtvornými procesy dospíváme ke vzniku komunikátů,
3. zvládnete nejdůležitější stylistické pojmy,
4. dozvíte se něco málo o historii tohoto lingvistického oboru.

jméno ...
nějaké pojmy ...
ú • Křesťanská slova
slova • Slovníkové r
pří • Kulturní slova
Slovníkové pojmy
...ná slova • 222
...ně

Pojmy: styl/sloh, stylový příznak, stylová hodnota, stylém, stylová oblast/sféra, komunikační sféra, stylová vrstva, stylový typ, stylová/komunikační norma, stylistika

Styl můžeme charakterizovat jako příznačný způsob provedení uměleckého díla, charakteristický pro konkrétního umělce, školu, směr nebo období. V nejobecnějším významu jde o jednotný ráz jakéhokoli lidského výtvaru, je ale možné jej vztahovat i ke způsobu realizace běžné činnosti nebo chování. V obecném povědomí jsou styly hudební, výtvarné či architektonické, ale také sportovní či styly v oblékání apod. Široké chápání stylu jako charakteristického rysu každé lidské činnosti se uplatňuje od 18. století od doby Winckelmanovy a Herderovy. Pro vývoj uměleckých stylů je typická snaha hledat a nalézat výrazovou jistotu a vytvořit způsob pro autentické vyjádření životního způsobu (např. rozdílný způsob prezentace životních hodnot v romantismu, realismu, klasicismu či manýrismu).

Aktivace vstupních znalostí:

- Uvedte, v jakých souvislostech či kontextech nejčastěji užíváte pojem styl.
- Pokuste se o vlastní definici či vymezení tohoto pojmu.

1.1 JAZYKOVÝ STYL

Vzhledem k zaměření a cílům této příručky budeme nadále s pojmem styl pracovat v jeho užším smyslu, tedy ve významu jazykový styl (domácí ekvivalent tohoto pojmu je sloh). Také v lingvistice je styl vnímán jako jednotící princip, jenž usměrňuje a řídí výběr a uspořádání (tentokrát jazykových) prostředků v mluveném i psaném projevu a podle různé míry zobecnění můžeme uvažovat o stylu konkrétního projevu, autora, školy, směru, doby apod.

Rozšiřující literatura: Detailní rozlišení různých typů jazykových stylů přináší např. speciální hesla Encyklopedického slovníku češtiny (Karlík – Nekula – Pleskalová 2002, s. 447n.).

Styl komunikátů se utváří během dvou souvisejících fází: 1) výběrové neboli selekční a 2) textotvorné neboli integrační. Podobné pojetí jazykového stylu nacházíme i v Havránkově a Jedličkové České mluvnici (1968), kde se styl/sloh definuje jako způsob výběru jazykových prostředků a jejich využití a uspořádání v jazykových projevech.

Průvodce studiem:

V jedné z následujících podkapitol se budeme věnovat národnímu jazyku a jeho stratifikaci. Podrobněji si vysvětlíme, že v jeho rámci existují rozsáhlé množiny synonymních výrazových prostředků, které i když jsou potenciálně zaměnitelné, jejich užití není libovolné a omezuje se na určité komunikační situace (např. dublety *děkuju/děkuji, strýc/strejc* nebo výrazy *měsíční jízdenka a lítačka*). Mluví, pisatel či obecně podavatel verbálního projevu z těchto množin prostředků vybírá ty, které se mu pro danou situaci jeví jako nejvhodnější, a vybrané prostředky pak uspořádává do podoby výsledného komunikátu.

V české stylistice tradičně převládá funkční přístup (viz Mareš In: Hoffmannová a kol. 2016, s. 13), v jehož rámci se při utváření stylu nejsilnější vliv připisuje funkci textu; vedle zamýšleného cíle je ale třeba respektovat i situaci a prostředí realizované komunikace, osobnost podavatele a příjemce sdělení a vztah mezi nimi, formu komunikace, užitý komunikační kanál apod.: „Styl je způsob užití (výběr) jazykových prostředků v daných jazykových projevech jak podle jejich konkrétního cíle, formy a situace, tak podle individualizačního zaměření (např. emotivního, estetického aj.) mluvčího, resp. pisatele“ (Havránek 1963, s. 77).

Komunikáty se zařazují do jedné množiny (např. texty reklamní, umělecké, odborné apod.) a jsou v podstatě reprezentanty stylu, jehož pravidla a zákonitosti ovlivnily jejich vznik. „Styl pro nás tedy primárně je soubor obvyklých a příznačných způsobů volby výrazových prostředků a soubor způsobů uspořádání (organizace) zvolených prostředků, který se uplatňuje v určité komunikační sféře“ (Mareš In: Hoffmannová a kol. 2016, s. 14). S pojmem styl se ale setkáváme také při analýze již hotového komunikátu, pak je vnímán nejenom jako vlastnost textu, jež je společná komunikátům s podobnou funkcí a podobnými okolnostmi produkce, ale také jako soubor individuálních odlišností, jež naopak komunikáty stejné stylové oblasti odlišují. Podle tohoto kritéria pak můžeme rozlišit styly objektivní (tedy ty, které podléhají stylovým normám a vymezují se na základě zobecněného působení objektivních stylovtvorných faktorů) a subjektivní (tedy styly individuální; v širším smyslu slova ve vztahu k textům uměleckým např. i styly autorské).

1) P. Šabach: *Opilé banány*

Asi po čtvrt hodině povídá Honza, jako by se nechumelilo: „Je to dobrý, akorát brzdy jsou trochu v prdeli.“ „Brzdy jsou dost důležité,“ upozorňoval jsem ho, „to snad ani volant není tak důležitější jako brzdy!“ „Nejsou úplně v hajzlu, jenom to dýl trvá, než ten krám zareaguje...“ volal vepředu Břečka, přilepený nosem na skle. „Do prdele, co je támhleto?!“ zamručel. „Vidíš to?“ otočil se na mě. „Sme v háji, kamaráde, to je policajt...“ zašeptal sem mu zezadu do krku. Uprostřed silnice stál policista a komihal proti nám baterkou. Víta vydával tak zvláštní „Hů, hů,“ že to znělo skoro jako začátek *Twist and Shout* od Beatles, a já už jsem se chystal zalízt pod sedadlo, protože mě nic chytřejšího nenapadlo, ale vtom jsem zaslechl, jak Břečka vítězně zařval: „To není kvůli nám! Támhle leží nějaká motorka!“ „Brzdi, vole!“ nařikal sem. „Dyt' jedeš přímo na toho poldu!!!“ Honza brzdil tak usilovně, že se při tom málem postavil, ale bylo to na prd. Nejeli sme už nějak rychle, ale jeli sme. Muž v uniformě se ani nehnul, i když sme se přiblížili až k němu a k jeho vozu, u něhož pokoušel mírně pochroumanej člověk v motoristický přilbě. Červený světlo baterky strnulo v údivu. Břečka si policistu skoro něžně položil na kapotu a popovez ho eště takových deset metrů zpátky v jeho slova smyslu. Celou tu dobu, co ležel na autě, se díval Břečkovi do očí s jedním obočím mírně povytaženým, ale ne zle, spíš jako by se zvědavě díval do akvária na nějaký zvláštní rybičky, který vidí vůbec poprvé v životě. Břečku nenapadlo nic lepšího, než se tvářit slušně až přeslušně, což do celý týhle situace ani trochu nezapadalo. Když sme konečně zastavili, zůstal policajt eště chvíli ležet a dělal na mě dojem člověka, kterému je to svým způsobem jedno, ale pak se postavil, upravil si uniformu a zvolna přešel k Břečkovu okýnku. Zíral na Honzu několik vteřin a nic neřek, ale říkaly to jeho oči. „Ty!“ přikazovaly ty oči. „Už nikdy! Rozumíš?! Už nikdy...“

2) ZZS Středočeského kraje, pracoviště Benešov, datum: 16. 8. 1998, čas výzvy 13.55 hod., čas výjezdu 13.56 hod., čas příjezdu 14.14 hod., řidič Rychlý, zdravotník Soukup, lékař Trubač.

*Předání pacienta v 15.10 hod. na Chirurgické odd. – pohotovostní ambulance Nemocnice Benešov
RES: policista ve službě, po operaci kýly, jinak zdrav.*

NO: Dnes kolem 14.00 hod. vyšetřoval u Pyšel dopravní nehodu motocyklu, při které se motocyklista lehce zranil, proto byla přivolána záchranná služba. Policista mezitím řídil kyvadlově dopravu a snažil se zastavit projíždějící automobil, který zpomalil, ale nezastavil zcela, a pacient byl následně sražen, resp. zachycen tak, že se při nárazu ocitnul v poloze na břiše na přední kapotě hlavou směrem k přednímu sklu. Pacient udává, že těsně před kontaktem s vozidlem se v poslední chvíli předklonil a odrazil, aby zamezil nárazu do kolen, rychlost vozidla již byla minimální. Následné zastavení vozidla nevedlo k pádu pacienta, ztráta vědomí nebyla, úraz hlavy nebyl, krční páteř nebolí, končetiny ovládá, bolesti na hrudi nejsou, bolesti břicha nejsou, dušnost není, nezvrací, záda nebolí, závratě nemá, chodit může. Osádka vozu bez zranění, alkohol dechovým analyzátozem u řidiče negat. Policista vyšetřen lékařem ZZS, která původně přivolána k nehodě motocyklu, lékařem zjištěno jen psychické rozrušení, jinak bez neurologického deficitu, bez zn. traumatu, ale k vyloučení vnitřního krvácení nebo traumatu a k prevenci crush syndromu odeslán sem.

Obj: TK 150/80, puls 90/min, GCS 15, glykemie 6.1, TT 36,5 °C, saturace 98 %, orientován plně, velmi rozrušený, ale spolupracuje plně, bez ikteru, bez cyanosy, eupnoe, kštic bez známek traumatu, spojivky dobře prokrveny, bez nystagmu, izokorické reagující zornice, nos a uši bez výtoků, hrdlo klidné, bez krvácení, jazyk plazí středem, vlhký, dentice bez úrazu, uzliny, štítnice a náplň žil nezv., puls sym., šije volná, hrudník sym., palpačně bez zn. traumatu sterna nebo žeber, AS prav., rychlejší, bez šelestu, páteř poklepově nebol., bez zn. traumatu zad, dýchání čisté, tapott. negat., břicho v niveau, bez hematomů, bez jiných zn. traumatu, stěna břišní pevná, jizva po tříselné hernioplastice vpravo, p. p. i., játra max. na 1 prst pod oblouk na vrcholu inspiraie, elast. oblého okraje, palpce zcela nebol., bez perit. Iritace, slezina nehmat., palpce oblouku vlevo nebol., hematom není patrný, poklep nebol. dif. bubín., perist. pozit., HKK bez otoku, prokrvení, pasivní a aktivní hybnost a citlivost zachovány, DKK bez zjevného úrazu, bez hematomu, kolenní klouby bez úrazu, bez zhmoždění, pulsace do periferie, hybnost aktivní plná, citlivost sym., bez výpadků, chůze schopen, orientační neurol. vyš.: Mingazzini HKK i DKK v normě, taxe správná, diadochokinesa, ameningeální, bez neurol. deficitu.

Laboratorní vyš.: i přes poučení odmítá

EKG: SR 95/min, iRBBB, jinak norma (dr. Terrich, int. odd.)

RTG srdce a plic a hrudního koše: i přes poučení odmítá

SONO břicha: i přes poučení odmítá

Dg.

Dopravní nehoda – chodec, sražen automobilem v malé rychlosti (výkon služby), odmítá lab. a zobrazovací vyš. – sepsán negativní revers

Psychické rozrušení – situační

St.p. po pravostranné hernioplastice třísla

Doporučení: vysvětlen zdravotní stav – vzhledem k mechanismu úrazu a z forezních důvodů vhodná laboratorní a zobrazovací vyšetření a ev. interní hospitalizace s terapií k prevenci crush syndromu, i přes toto poučení další vyšetření i nabízenou hospitalizaci odmítá, sepsán negativní revers, odvoz zajistili kolegové pacienta.

16. 8. 1998, 15.50 hod., MUDr. Petřík Václav, Chirurgické oddělení – pohotovostní ambulance, Nemocnice Benešov

-
- 3) *K neobvyklé nehodě došlo včera v odpoledních hodinách na dobře přehledném úseku místní komunikace I/3 vedoucí z Pyšel do Čtyřkol. Mladík ve vozidle s nefunkčními brzdami nezvládl řízení a svým vozem srazil policistu, který právě u krajnice vyšetřoval nehodu staršího motocyklu. Střet policisty s vozidlem si vyžádal následné vyšetření, policista ale nebyl hospitalizován.*

-
- 4) *Číslo jednací: 774/1998/lk5/JKU-TČ*

Kód útvaru policie:

Název dopravní nehody: DOPRAVNÍ NEHODA S LEHKÝM ZRANĚNÍM 1,2,3

Datum oznámení: 16. 8. 1998 14:30

Zpracovatel: npor. Karel Outrata

Vylíčení nehody: Dne 16. srpna 1998 došlo po 13. hodině k dopravní nehodě tím, že řidič osobního vozu Škoda Favorit jel po silnici I/3 ve směru od obce Pyšely k obci Čtyřkoly. V mírném klesání ve voze selhaly brzdy a vůz se tak stal neovladatelný. Vůz na pokračující rovině dobrzdňoval v místech, kde příslušníci Policie ČR

vyšetřovali dopravní nehodu motocyklu Suzuki G FF 600. Řidič v těchto místech nezvládl řízení a s vozidlem sjel mimo komunikaci. V nízké rychlosti přitom narazil do policisty, který při srážce neutrpěl závažná zranění, prokazoval ale jednoznačně příznaky šoku. Byl bezprostředně ošetřen lékařem přivolané RZS Benešov. Ke zranění dalších osob nedošlo.

Dechová zkouška provedená přístrojem Drager u řidiče J. Břečky byla negativní. Po provedené prohlídce bylo u osobního vozu Škoda Favorit TRJ 47 52 zadrženo osvědčení o registraci vozidla série a čísla: 14SP2573 pro závady podle § 4a písm. Sb. Na místě byla odhalena technická závada jako příčina dopravní nehody.

Rozhodnutí: Věc je v šetření, o pachateli přestupku nebylo rozhodnuto.

Tabulka I/1: Texty k analýze

Úkoly k textům tabulky I/1

- Zamyslete se nad tím, čím byl nejvýrazněji ovlivněn výběr a uspořádání výrazových prostředků všech textů tabulky I/1.
- Zamyslete se nad tím, ve kterých těchto textech se nejvýrazněji projevuje individualita produktora a ve kterých naopak převládá modelovost vyjadřování. Svůj názor také zdůvodněte.

?

1.2 STYLOVÝ PŘÍZNAK

Jazykové prostředky mohou být neutrální a jejich stylové uplatnění je v podstatě univerzální, velmi často jsou ale zatíženy tzv. stylovým příznakem (nebo příznaky). Přítomnost těchto stylových příznaků předurčuje možnosti užití daného výrazového prostředku (typické je to např. v případě slangu, expresiv, odborných termínů apod.), který se opakovaným užíváním v jistých komunikačních situacích stává příznačným právě pro určitý funkční styl. Podoba komunikátů konkrétního funkčního stylu se opakovaným užíváním příznakových prostředků (jež pocházejí ze všech jazykových rovin) standardizuje. Stylový příznak tedy můžeme stručně charakterizovat jako určitý distinktivní rys, který je významný právě z hlediska stylistiky a může se týkat např. frekvence výrazového prostředku, jeho příslušnosti ke konkrétní stylové oblasti, ale také jeho dobové pečeti a umístění na časové ose, jejímiž krajními póly jsou archaismy a neologismy.

Úkoly k textům tabulky I/1

- V textech najdete výrazové prostředky, které jsou stylově příznakové.
- Zamyslete se nad tím, s čím „příznakovost“ těchto výrazových prostředků souvisí.
- Pokuste se některé z těchto prostředků nahradit výrazy stylově neutrálními.

?

1.3 STYLOVÁ HODNOTA

Výrazové prostředky všech jazykových rovin mohou být stylově aktivní, to znamená, že mají stylovou hodnotu. Tato hodnota se neomezuje na jejich aktuální užití (jako např. ve spojení *Trčím tady víc než hodinu*, kde je zřejmý citový postoj podavatele, na rozdíl od vyjádření *Ze zdi trčel hřebík*), je identifikovatelná i mimo kontext a např. u lexikálních jednotek se uvádí i do slovníku. Stylová hodnota ovšem není dobově neměnná, může se postupně ustalovat, nebo se naopak vytrácet (v jazyce probíhají procesy aktualizace a automatizace).

Úkoly k textům tabulky I/1

- V textech najdete výrazové prostředky se stálou stylovou hodnotou.
- Pokuste se ji určit.

?

1.4 STYLÉM

Tímto pojmem označujeme výrazové prostředky, které jsou z hlediska utváření stylu neaktivnější. Nejvýrazněji působí při odlišení jednoho stylu od druhého a jsou velmi výrazně příznakové, jde vlastně o prostředky, který „dělají styl stylem“, jako v případě spojení odborný styl – odborný termín, prostě sdělovací styl – kolokvialismus, publicistický styl – publicismus apod.

1.5 STYLOVÁ OBLAST, STYLOVÁ SFÉRA

Soubor verbálních projevů, které vznikají na základě působení identických stylových faktorů (jímž se budeme věnovat v následující kapitole), tvoří stylovou oblast neboli sféru. Užití výrazových prostředků, které jsme si charakterizovali jako příznačné pro určitý styl, je pak v adekvátní oblasti naprosto náležité a jejich výběr probíhá v podstatě automaticky. Zvolený výrazový prostředek dané oblasti buď odpovídá, nebo neodpovídá a my jej můžeme posuzovat nikoli z hlediska „správnosti“, ale z hlediska jeho vhodnosti či nevhodnosti, a to právě s ohledem na jeho funkci a okolnosti jeho užití (např. nevhodná snaha o hyperkorektnost ve frazeologickém spojení *teď jsme v pěkné rýži*).

Úkoly k textům tabulky I/1

- Přiřadte texty k odpovídající stylové oblasti.

1.6 KOMUNIKAČNÍ SFÉRA

V každé společnosti se utváří obvyklé „struktury“, jako jsou politika, věda a výchova, náboženství, ale také rodina apod. Spolu s nimi se utváří i odpovídající komunikační sféry, které jsou na ně vázány. V novějších pracích (např. Hoffmannová a kol. 2016) vymezení těchto tzv. komunikačních sfér do jisté míry nahrazuje tradiční vydělení funkčních stylů. V rámci každé takové ustálené komunikační sféry se totiž také ustaluje obvyklý soubor mluvčích (který koresponduje s odpovídajícími sociálními rolemi, např. učitel – žák, politik – moderátor apod.), mezi nimiž se ustalují očekávané sociální vztahy, a komunikace vázaná na tyto sociální instituce plní v podstatě standardizované funkce. P. Mareš (viz Mareš In: Hoffmannová 2016, s. 15–17) pracuje se sedmi základními komunikačními sférami, a to sférou každodenní komunikace, institucionální komunikace, odborné (zejména vědecké) komunikace, školní komunikace, mediální a reklamní komunikace a komunikace literární. Jednotlivé komunikační sféry je možné charakterizovat na základě: 1) komunikačních cílů, které jsou během komunikačního procesu naplňovány; 2) převládajících komunikačních rolí účastníků komunikačního aktu (významnou roli hraje především kvalita společensky ustálených a očekávaných vztahů mezi nimi); 3) užitých kódů (pozornost je třeba věnovat také roli jiných než znakových systémů, v centru zájmu současné stylistiky pak stojí vztah mluvenosti a psanosti; významné je i uplatňování jazykových variet apod.); 4) existence komunikačních norem a míra jejich závaznosti pro danou komunikační sféru (je třeba sledovat, zda jsou normy nějakým způsobem podchyceny, nebo jsou spíše volné až intuitivní, nakolik jsou ustálené apod.) a 5) také na základě existence a role tzv. žánrů a jejich vztahu k jednotlivým typům komunikačních situací. Všechny tyto faktory hrají významnou roli rovněž při charakterizaci a vymezení „tradičních“ funkčních stylů.

1.7 STYLOVÁ VRSTVA

Stylovou vrstvu tvoří množina výrazových prostředků, které jsou příznačné pro komunikáty konkrétní stylové oblasti, jde tedy o prostředky, které jsou pro danou stylovou oblast charakteristické a typické.

1.8 STYLOVÝ TYP

Konkrétní prostředky, které se opakovaně užívají, mohou být hodnoceny jako projevy dané stylové oblasti. Tyto standardizované rysy, které se ve stylové oblasti opakují, vytváří tzv. stylový typ. Jde vlastně o soubor stylových norem, které jsou pro danou oblast charakteristické.

1.9 STYLOVÁ A KOMUNIKAČNÍ NORMA

V každé stylové oblasti se ustaluje soubor stylových norem. Ty jsou podchyceny v stylistických příručkách a regulují a korigují produkci a výslednou podobu komunikátu ve vztahu k obecně přijatému standardu (jenž velmi často souvisí s pravidly daného žánru, např. žánrů administrativního stylu jako žádost, odvolání apod. či žánrů publicistického stylu jako recenze, fejeton apod.). Těto v podstatě idealizované představy o stylové normě velmi často neodpovídá realita autentických komunikačních situací. To vedlo k úvaze o legitimitě tzv. komunikačních norem, které jsou závislé na okolnostech užívání jazyka a vždy jsou výrazně ovlivněny situačními faktory. Komunikační norma ze své podstaty nemůže být kodifikována, je uzuální a časově proměnná.

1.10 STYLISTIKA

Stylistika je vědní obor, který má interdisciplinární charakter, využívá výsledky bádání dalších lingvistických, literárních a širěji vnímaných filologických oborů, jež zase zpětně sama svými přístupy obohacuje. Zabývá se užíváním jazyka v různých sociálních a komunikačních situacích, sleduje, jaké funkce aktuální komunikát plní a jak se toto funkční zaměření spolu s ostatními personálními i mimopersonálními vlivy odráží v jeho výsledné podobě. V rámci stylistických výzkumů dochází k zobecnění působení tzv. stylových faktorů a k vyvozování obecných zákonitostí a pravidel výstavby textů. Předmět zájmu stylistiku tradičně řadí na rozhraní mezi lingvistiku a širěji chápanou nauku o textu a komunikaci.

Jazykovědná stylistika se zabývá využitím výrazových prostředků všech jazykových plánů v různých komunikačních situacích a sleduje, jakým způsobem personální i mimopersonální faktory ovlivňují výslednou podobu verbálních sdělení. Pak je možné uvažovat jednak o stylistice obecné neboli funkční (snaží se zobecnit vliv a funkci působení tzv. stylových faktorů, viz 2. podkapitulu) a o stylistice subjektivní neboli personální (jejím cílem je sledovat a vysvětlovat rozdíly ve výběru i následném uspořádání výrazových prostředků konkrétními produkty sdělení).

Stylistiku dělíme na nauku o stylizaci (tedy o výběru výrazových prostředků) a kompozici (tedy o jejich účelném a logickém uspořádání, včetně užitého slohového postupu). Předmětem stylistiky může být jak vytvoření návodů k tvoření a praktickému ovládnutí různých stylových žánrů, tak stylistický rozbor komunikátů již existujících; jako teoretická disciplína směřuje k vypracování systematického výkladu slohových jevů daného jazyka.

Podle předmětu zájmu a užitých metod se stylistika dělí na jazykovědnou a literárněvědnou, dále pak na synchronní (zaměřuje se na aktuální stylovou normu a na způsob užití prostředků národního jazyka vzhledem ke komunikační situaci), srovnávací (porovnává stylové jevy v příbuzných i nepříbuzných jazycích), historickou (sleduje vývoj funkčních stylů a stylových vrstev konkrétního jazyka) a konečně stylistiku národní (zaměřuje se na stylové prostředky v systému konkrétního jazyka) a obecnou (zabývá se podstatou stylových kategorií a jevů a vztahem stylistiky k ostatním disciplínám).

Rozšiřující literatura: Detailní rozlišení dílčích podtypů jazykovědné stylistiky přináší speciální hesla Encyklopedického slovníku češtiny (Karlík – Nekula – Pleskalová 2002, s. 463n.).

Stylistika má přesah do dalších lingvistických disciplín, výrazové prostředky jednotlivých rovin hodnotí jako neutrální či stylově příznakové a sleduje jejich predispozici k uplatnění v konkrétní komunikační sféře. Zabývá se tedy „konkurencí“ výrazových prostředků, sleduje podmínky, v jakých se typicky vyskytují, a hodnotí adekvátnost jejich užití. Výzkum ale rozšiřuje i o aspekty tzv. subjektivních faktorů souvisejících s osobnostními rysy a kvalitami účastníků komunikačního aktu.

K nejbližším příbuzným oborům patří tradičně rétorika jako nauka o výběru, uspořádání a následné prezentaci jazykového materiálu, studiem komunikátů a textů se ale zabývají i disciplíny novější, jako textová lingvistika, gramatika textu či nadvětná, respektive textová syntax. Potřebu rozšířit výzkum i o aspekty mimoverbálních pragmatických okolností komunikace zdůrazňuje pragmalingvistika nebo šířeji pojatá teorie komunikace. Předmětem zájmu je stylistika spojená také s jazykovou kulturou, ačkoli oba pojmy není možné ztotožňovat.

Od stylistiky je třeba odlišit stylizaci – jedná se o pojem užší, týká se dílčích procesů při tvorbě aktuálních komunikátů (výběr pojmenování, tvorba větných konstrukcí apod.). V zájmu terminologické přesnosti je tedy třeba rozlišovat mezi stylem, stylistikou a stylizací a mezi adjektivy stylový, stylistický a stylizační.

Průvodce studiem:

V samostatné kapitole (II. STYLISTIKA A TEORIE TEXTU) představíme teorii textu jako lingvistickou disciplínu, která je svým předmětem zájmu i oborovým zaměřením stylistice velmi blízká. Teorie textu rozšiřuje zájem tradiční stylistiky o další aspekty komunikačního aktu, jež ovlivňují výslednou podobu komunikátů, a vhodně doplňuje analytický a terminologický aparát tradiční stylistiky.

1.11 VÝVOJ STYLISTIKY JAKO SAMOSTATNÉHO OBORU

Tvůrcem jazykového programu tzv. druhé generace národního obrození byl Josef Jungmann. Všechny existující literární slovesné druhy se pokusil představit v práci Slovesnost aneb Sběrka příkladů s krátkým pojednáním o slohu. V díle převládala část příkladová, která následovala po teoretických výkladech (v nich byl ovšem patrný silný cizí vliv, zejména německý a antický). Vydání Slovesnosti bylo motivováno zejména Jungmannovými pedagogickými potřebami, a proto bývá považována za naši první učebnici literární výchovy, i když svým pojetím má významné postavení nejenom v kontextu naší literární vědy, ale i jazykovědné filologie. (Za zvlášť podnětné až vizionářské se pokládá jeho pojetí slohu, který hodnotí jako „pojmvův myslí písíciho a věcem psaným přiměřené vybrání a spojení.“ Právě požadavek přiměřenosti je i v současné stylistice pokládán za zásadní; v našem pojetí jde o adekvátnost vybraných výrazových prostředků vzhledem k funkci projevu a situaci jeho užití.)

Do třicátých let 20. století existovala stylistika jako praktická disciplína a otázky stylistické byly spojovány s otázkami literárněvědnými (K. Oliva, J. Haller, který látku doplnil i návody na rozbor textu).

Počátky budování teoretických základů stylistiky jsou spojeny s činností Pražského lingvistického kroužku (Havránek 1932, Havránek – Weingart 1932, nebo stati B. Havránka a V. Mathesia vydané ve sborníku Spisovná čeština a jazyková kultura). Již v tomto období se do popředí zájmu dostává výzkum nejprve tzv. funkčních jazyků a později funkčních stylů. Toto zaměření vedlo k rozšíření zájmu od (kvality) stylu textů uměleckých ke komunikátům stylů dalších a k prohloubení povědomí o jejich (funkčních i stylových) odlišnostech. Základy moderní stylistiky položila pražská škola zejména tím, že hledala systémový charakter slohových jevů, klasifikovala soustavu stylů národního jazyka a ukazovala na funkčnost jazykových prostředků. K nejvýznamnějším osobnostem patřili např. V. Mathesius (studie O potenciálnosti

jevů jazykových 1911), J. Mukařovský (Kapitoly z české poetiky 1, 2, 3 1948) nebo B. Havránek (Čtení o jazyce a poesii 1942, studie Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura 1932, K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka 1942).

Po válce došlo k obnovení soustavného stylisticky zaměřeného výzkumu až na počátku 50. let. Impulzem se stala studie F. Trávníčka O jazykovém slohu (1953), v níž vydělil šest základních typů slohu (odborný, novinářský, řečnický, úřední, společenský a umělecký). Významným přínosem se v této době stala také konference pořádaná r. 1954 v Liblicích, z níž také vzešly základní teze shrnující úkoly stylistiky jako odborné disciplíny: 1) stylistiku hodnotit jako jazykovědnou disciplínu, 2) propracovat stylistickou terminologii a ujasnit užívané pojmy, 3) zkoumat stylistické jevy z historického hlediska, 4) stanovit poměr jazykového stylu uměleckého a literárního, 5) provést klasifikaci stylů spisovného jazyka, 6) propracovat českou stylistiku, 7) vypracovat metodiku stylistické analýzy uměleckého textu ad.

Programově na liblickou konferenci navázala v roce 1982 konference štiřínská, na ní se okruh zájmu rozšířil i o otázky teorie vyučování stylistiky.

Ve snaze vymezit a klasifikovat tzv. druhy slohu pokračoval v poválečném období např. J. V. Bečka, autor Úvodu do české stylistiky (1948) a novější České stylistiky (1992). Věnoval se především otázkám kompozice jazykového projevu, jeho syntaktické výstavbě a užitým slohovým postupy. Pojetí stylu jako „tvárného principu integračního“ ve své práci prosazoval K. Hausenblas (Výstavba jazykových projevů a sloh 1972). Styl se podle něj podílí na dotváření smyslu celého komunikátu, stylové jevy při tom vnímá šířeji než jevy čistě verbální, styl je podle něj přítomen nejen v komunikátech jazykových, ale ve veškeré lidské činnosti. Vedle toho oživil myšlenku vertikálního členění stylu na vysoký, střední a nízký. Stylistické systematice a terminologii se věnoval především M. Jelínek, stylovým rozvrstvením výrazových prostředků a jazykovou kulturou se zabýval A. Jedlička. Souhrnný systematický popis jednotlivých funkčních stylů přináší kolektivní monografie Stylistika současné češtiny (Čechová – Chloupek – Krčmová – Minářová 1997) a Současná česká stylistika (Čechová – Chloupek – Krčmová – Minářová 2003). Komunikační pojetí stylistiky a charakteristiku verbálních projevů na pozadí aktuální komunikační situace přináší nejnovější stylistika J. Hoffmannové a kolektivu autorů Stylistika mluvené a psané češtiny (2016).

Jazyk jako systém sám o sobě styl nemá, ten je záležitostí až aktuální realizace (tedy mluvy). Stylistika jako vědní obor má široký záběr a přesahuje do gramatiky a lexikologie, v jejím rámci se sleduje funkce a funkční působení výrazových prostředků všech jazykových rovin, které jsou vzhledem k okolnostem komunikace a k funkci sdělení hodnoceny jako adekvátní či přiměřené, nebo neadekvátní či nevhodné. Stylový příznak (o kterém se detailněji zmíníme dále) se opakovaným užíváním ustaluje a má potenciál zpětně pronikat do gramatiky i lexikologie, přítomnost stylového příznaku může mít vliv na predispozici k užití určitého výrazového prostředku v odpovídající řečové oblasti. Znalost stylové příznakovosti se stává součástí komunikační kompetence. Vedle obecného (funkčního) zaměření stylistiky se rozvíjí také výzkum individuálních projevů, cílem pak je popsat a vysvětlit specifika aktuálních projevů zejména ve vztahu k individualitě jejich produktora.